

„Deštrukcia pojatia socialistického realizmu“ (ku kauze „magický realizmus“ v Romboide v roku 1987)

RADOSLAV PASSIA, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

RADOSLAV PASSIA: „Destruction of the Concept of Socialist Realism“
(on the „Magic Realism“ case in Romboide in 1987)
SLOVENSKÁ LITERATÚRA 63, No. 1, p. 22 – 28.

The goal of the present case study is to help understand the mechanisms used by the official Communist power to control and regulate literary critical production in Slovak literature written in the late 1980s. The author reconstructs a case from the year 1987, which concerns the magazine Romboide. He uses the particular case of contemporary literary life to show that Slovak literature in the late 1980s also featured strong dogmatic and conservative trends persisting in rigid defense of Socialist Realism as the only artistic method acceptable at that time.

Keywords: literary criticism, Socialist Realism, Magic Realism, Normalization

Cieľom tejto prípadovej štúdie je prispieť k poznaniu mechanizmov, ktorými oficiálna moc kontrolovala a reglementovala literárnokritickú prevádzku v slovenskej literatúre ešte aj koncom osemdesiatych rokov 20. storočia. Základným materiálom východiskom mi bude jedna oficiálna, ale neverejná listová komunikácia, pričom sa sústredím najmä na identifikáciu diskurzívnych stratégií oboch zainteresovaných strán.

Opieram sa o dokumenty pochádzajúce z archívu časopisu *Romboide*, ktorý sa nachádza v Asociácii organizácií spisovateľov Slovenska a v súčasnosti má výrazne fragmentárny charakter. Obsahuje najmä materiály zo sedemdesiatych a osemdesiatych rokov, predovšetkým výročné správy časopisu určené pre internú potrebu vydavateľstva Slovenský spisovateľ, čiastočne aj administratívnu agendu, umožňujúcu do istej miery rekonštruovať ekonomické a technické podmienky, personálne zabezpečenie a honorárové možnosti *Romboidu* v danom období; niekoľko dokumentov koncepcnej, ale aj ekonomicko-technickej povahy sa týka vzniku *Dotykov* ako prílohy *Romboidu* v roku 1986¹ a podobne.²

¹ Príloha *Dotyky* prvýkrát vyšla v *Romboide* č. 1/1987. Motiváciu názvu *Dotyky* objasnil v úvodníku šéfredaktor časopisu Marián Kováčik. Voľba odkazujúca na básnický debut vtedajšieho ministra kultúry SSR, no aj spontánne rešpektovaného básnika, je symbolicky ambivalentná – reprezentuje stále výrazný vplyv oficiálnej moci na dobovú literárnu prevádzku, ale odkazuje aj na politický „odmák“ konca päťdesiatych rokov, keď *Dotyky* vyšli. „Našej prílohe sme dali názov *Dotyky*. Pritom nemáme na mysli len symbolické prvé dotyky života a literatúry, ale aj celkom konkrétne hodnotové kritériá, aké ustanovil v našej literatúre koncom 50. rokov rovnomený básnický debut Miroslava Válka, jedného zo spoluzakladateľov nášho časopisu a výrazného predstaviteľa toho pozitívneho umeleckého diania, ktorého spoluprotvorcom sa stala aj vtedajšia nastupujúca literárna generácia“ (KOVÁČIK, Marián: Milí priatelia. In: *Romboide*, roč. 22, 1987, č. 1, s. 2).

² Niektoré z týchto dokumentov publikoval časopis *Romboide* v roku 2015 v číslach 1 – 2/2015 až 9 – 10/2015 v rubrike 50 rokov *Romboidu* – z redakčného archívu.

Stručne predstavím dva dokumenty, o ktorých bude ďalej reč: 4. januára 1987 poslal vedúci oddelenia kultúry ÚV KSS Rudolf Jurík redakcii *Romboidu* anonymný *Expertízny posudok o deštrukcii pojatia socialistického realizmu v súčasnej slovenskej literárnej kritike* so žiadosťou o písomné stanovisko k nemu (expertíza má deväť strojopisných strán). Stanovisko vzápätí vypracovali hlavný redaktor *Romboidu* Marián Kováčik a redaktor Pavel Vilikovský, sprievodný list k nemu z 10. februára 1987 podpísal aj predseda redakčnej rady časopisu Vladimír Čerevka (stanovisko má značný rozsah, sedemnášť strojopisných strán). Nie je známe, že by mal tento prípad, ktorý vzhľadom na ostro a konfrontačne formulovaný názov posudku možno nazvať kauzou či aférou, nejaký hmatateľný dopad na časopis. Priamy postih za ideologické nedostatky, ktoré anonymný posudok sformuloval, neprišiel a redakcia pokračovala v rovnakom personálnom zložení až do deväťdesiatych rokov 20. storočia, časopis dokonca po založení prílohy *Dotyky* svoj rozsah výrazne zväčšil (príloha mala tridsaťdva strán) a od 1. 1. 1987 zmenil aj vydavateľa, stal sa ním Zväz slovenských spisovateľov.

Komunikácia medzi ÚV KSS a redakciou časopisu mala aj svoju predohru, jej presnejšie kontúry sú však nateraz nejasné. Podľa Igora Hochela, ktorý do *Romboidu* nastupoval ako redaktor začiatkom roku 1987, konal ÚV KSS na podnet udania podpísaného viacerými ľuďmi profesionálne angažovanými v oblasti literatúry a literárnej vedy. Ako ďalej uvádza I. Hochel, o kauze bol osobne informovaný ešte skôr ako vôbec do *Romboidu* nastúpil a ako sa o nej dozvedela samotná redakcia. „Môjmu príchodu do redakcie však bezprostredne predchádzala zaujímavá okolnosť. Jeden z mojich kolegov na Pedagogickej fakulte v Nitre, kde ešte nič nevedeli o mojom odchode, starší a skúsený literárny vedec, ma zavolať do kancelárie a ukázať mi podivuhodný text. Išlo o útok na časopis s nadpisom *Expertízny posudok o deštrukcii pojatia socialistického realizmu v súčasnej slovenskej literárnej kritike* zaslaný ÚV KSS. (...) Na rozdiel od anonymnej verzie, ktorú potom dostala redakcia, bol aj s podpismi, resp. bola pri ňom kópia pôvodného sprievodného listu. A na nej mená niekoľkých odborníkov na literatúru, pôsobiach vo vysokoškolskom prostredí na východnom Slovensku. Niektoré si aj pamätám. Doteraz mi nie je celkom jasné, čo malo byť cieľom tohto hrubého ideologického výpadu.“³

Predbežná rekonštrukcia tohto prípadu ukazuje na dve veci: 1. do kauzy bolo zapojených pomerne dosť ľudí – prekročila úzky rámec komunikácie medzi ÚV KSS a časopisom, resp. jeho vydavateľom, 2. v prvej fáze prípadu neprišiel tento ideologický atak „zhora“, ale išlo o iniciatívu „zdola“, ironicky povedané – od pravidelných čitateľov časopisu.

Expertízny posudok... komentuje a hodnotí niektoré literárnokritické články a recenzie z *Romboidu* z rokov 1985/1986, pričom rozhodujúci priestor venuje štúdiu Miroslava Mikuláška K vývinu teórie a tvorivej koncepcie socialistického realizmu (*Romboid* č. 7/1986), ktorú kritizuje za – parafrázujem – teoretické a argumentačné otváranie priestoru magickému realizmu v umeleckej praxi.⁴ Okrajovo a kriticky sa autor zmieňuje aj o *Revue svetovej literatúry* č. 1/1986, pričom je zaujímavé, že v tomto čísle išlo o výber z ukrajinskej sovietskej prózy. Z ortodoxnej pozície obhajcu jedného, monolitného socia-

³ HOCHEL, Igor: Ako som čítal Romboid, písal doň i robil ho. In: *Romboid*, roč. 50, 2015, č. 7 – 8, s. 31.

⁴ *Expertízny posudok o deštrukcii pojatia socialistického realizmu v súčasnej slovenskej literárnej kritike*, 1987, s. 5.

listického realizmu sa autor (autori) posudku negatívne zmieňuje aj o sovietskych literárnych vedcoch, ktorí publikovali v *Romboide* a vo svojich článkoch pracovali s otvorenou koncepciou socialistického realizmu (Svetlana Šerlaimová). Táto kritika z konzervatívno-dogmatických pozícií je pre náš kontext dobovo príznaková a súvisí s fázovým posunom medzi sovietskymi reformami („perestrojka“) a ich oneskoreným zavádzaním v Československu („prestavba“). V slovenských literárnych časopisoch sa ideologické uvoľnenie výraznejšie prejavilo až v roku 1988.⁵ Magický realizmus je v tejto kauze zástupným problémom, pojem sa v posudku používa dosť voľne a synonymicky s takými postupmi, ktoré autor (autori) označuje ako „lyrizované“, prinášajúce „intenzívny, čo aj iluzórny zážitok“, „chimérické“ a „fantastické“, s magickým vyústením a podobne. Explicitnejšie svoju predstavu o tom, čo magický realizmus znamená, autor formuluje na jednom mieste v poetologicky rôznorodom zozname mien Carpentier, Borges, Marquez, Waltari, Lampo atď., no aj tento výpočet je parafrázou z Mikuláškovho článku.

Kým zoznam slovenských prozaikov, s ktorými má autor posudku problém v súvislosti s prvkami magického realizmu v ich dielach, je predvídateľný – Peter Glocko, Peter Jaroš, Andrej Ferko, časťou svojej tvorby tam podľa neho patria aj Pavel Vilikovský, Milan Zelinka, Dušan Dušek, Ivan Hudec, Dušan Mitana, Ján Johanides, Vincent Šikula – zaujímavejší je zoznam (kriticky) zmieňovaných kritikov, o ktorých prácu v posudku predovšetkým ide. Je značne rôznorodý nielen generačne, osobnostne a vkusovo, ale aj z hľadiska ich vzťahu k oficiálnym štruktúram: Igor Otčenáš, Vladimír Petřík, Dušan Slobodník, Andrej Červeňák, Miroslav Mikulášek, Ivan Sulík. Kým takmer celý posudok má formálne znaky odborného textu a jeho autor sa snaží jednotlivé tvrdenia, hoci nedostatočne, vyargumentovať aj pomocou odkazov na konkrétne články a pramene, záver posudku prechádza in medias res k redaktorom *Romboidu* a je ostro kritický: „Mimoriadne úsilie o deštrukciu pojatia socialistického realizmu v súčasnej slovenskej literárnej teórii a kritike vyvíja redakčný kolektív časopisu Romboid. (...) Redakcia sa cieľavedome usiluje o nahradenie pojmu ‚socialistický realizmus‘ pojmom ‚magického‘, ‚fantazijného‘ alebo ‚imaginárneho‘ realizmu“.⁶ Jediný slovenský teoretik, o ktorého názor o *jednom* socialistickom realizme sa autor pozitívne opiera, je Viliam Marčok.

Výjadrenie k expertíznemu posudku... je zo strany redakcie postavené na postupnom argumentačnom vyvracaní jednotlivých tvrdení obsiahlym komentovaním jednotlivých pasáží posudku. Redaktori sa však dôsledne vyhýbajú formulovaniu svojho vlastného postoja k tvorivej metóde socialistického realizmu a všetky názory spochybňujúce jednotu metódy a vnášajúce do nej pluralitu interpretujú ako prevzaté tvrdenia, predovšetkým z dobovej sovietskej literárnej vedy. Zdanlivo teda nejde o názory redakcie, ani o názory spolupracujúcich kritikov, ale o citovanie či publikovanie celých článkov sovietskej produkcie propagujúcich „otvorenosť socialistického realizmu“ (napr. Jurij Bogdanov, zdôrazňuje sa publikovanie základnej teoretickej state D. F. Markova *Jednota rozmanitosti*, *Romboid* č. 11/1983). Splnené úlohy redakcia dokladá bibliografickým prehľadom člán-

⁵ Vonkajším znakom tohto „odmäku“ boli najmä personálne zmeny v redakcii časopisu *Slovenské pohľady* a založenie *Literárneho týždenníka*.

⁶ *Expertízny posudok o deštrukcii pojatia socialistického realizmu v súčasnej slovenskej literárnej kritike*, 1987, s. 8.

kov na tému socialistického realizmu, pripomína aj monotematické číslo časopisu na túto tému s diskusiou. Prihlásenie sa k oficiálnym dokumentom KSČ a KSSZ demonštruje prehľadom príspevkov V. Čerevku, K. Rosenbauma, S. Šmatláka či D. Slobodníka.

Z posudku je zrejmé, že predmetom autorovej kritiky v časopise *Romboid* je najmä „sivá zóna“, z dnešného pohľadu relatívne nenápadný priestor, ktorý nie je zaplnený vyslovene dogmatickým typom literárnokritickej produkcie. Dobovo príznačné je, že redakcia na tento typ kritiky nereaguje obhajobou tohto priestoru, ale jeho marginalizovaním a zdôrazňovaním tých aktivít a textov, ktoré idú plne v oficiálnej línii vládnucej komunistickej strany. Ako sa píše vo vyjadrení redakcie: „Expertíza svojvoľne zamlčuje množstvo materiálov, ktoré sa dotýkajú významných dokumentov ÚV KSČ, ÚV KSS a ÚV KSSZ.“⁷

Redakcia sa v tomto svojom postupe cíti sebaisto, o čom svedčia viaceré formulácie. Spomeniem aspoň téme nie celkom zodpovedajúcu ironickú poznámku na adresu autora posudku: „Len celkom na okraj poznamenávame, že nás v takejto odbornej práci zaráža množstvo prehreškov proti správne mu skloňovaniu, zhode podmetu s prísudkom a ďalším gramatickým pravidlám spisovnej slovenčiny.“⁸

Rekonštrukcia tejto kauzy môže poslúžiť ako vhodná prípadová štúdia dobovej literárnej situácie, pretože pomerne presne ukazuje ideologické rámce, v ktorých sa slovenská literárna kritika koncom osemdesiatych rokov 20. storočia pohybovala. V súvislosti s týmito rámcami je dôležitá otázka záväznosti ideologickej normy socialistického realizmu v literatúre v „prestavbovom“ období tesne pred novembrom 1989, o ktorej sa v súčasnosti vedú spory.⁹ Kauza a hlavne jej neutrálne vyústenie, nenápadné rozplynutie sa, zároveň ukazuje nielen na dobovú moc, ale aj na jej perestrojkové limity. Režim sa už do výraznejších zásahov v oblasti kultúry púšťal len nerád a s obavami.

Zo žánrovej definície polemiky vyplýva, že má, povedzme v porovnaní s dialógom (diskusiou), viac agonálny charakter a jej cieľom nie je ani tak hľadanie zhody s protivníkom, ale vyvrátenie jeho názoru a často aj spochybnenie jeho osoby. Predpokladom polemiky je verejný priestor a aspoň dočasne rovnocenný status všetkých strán, pričom v prípade vzťahu ÚV KSS a redakcie literárneho časopisu je komunikačná situácia nastavená úplne inak, subordináčne a neverejne. V reakcii redakcie *Romboidu* však možno identifikovať zreteľnú *polemickosť*, ktorá sa prejavuje v dost' ofenzívnej jazykovo-štylistickej podobe textu a v celkovej ironickej stratégii zameranej na obhajobu voči jednotlivým parciálnym výhradám autora posudku. Nepolemizuje sa však o oficiálnych stanoviskách režimu, v tomto prípade o záväznosti metódy socialistického realizmu pre dobovú literatúru aj kritiku. Redakcia volí stratégiu zahmlievania, ktorú ale jej názorová protistrana, oficiálna dogmatická kritika dobre vnímala. Jej podstatu v inej súvislosti

⁷ Vyjadrenie k expertíznemu posudku o deštrukcii pojatia socialistického realizmu v súčasnej slovenskej literárnej kritike, s. 16.

⁸ Tamže.

⁹ Pozri napr. štúdiu Petra Zajaca Kritické diskusie osemdesiatych rokov na pôde Zväzu slovenských spisovateľov: Prípád Náprstok (ZAJAC, Peter: Kritické diskusie osemdesiatych rokov na pôde Zväzu slovenských spisovateľov: Prípád Náprstok. In: *Slovenská literatúra*, roč. 60, 2013, č. 5, s. 397 – 408) analyzujúcu kontext jednej kritickej diskusie v *Romboide* z roku 1986, teda tesne pred ideologickým útokom na časopis v podobe *Expertízneho posudku* (...).

v zborníku o socialistickom realizme *Program a tvorba* z roku 1989 pomenoval Valér Peťko. Podľa neho tu sú „názory, ktoré formálne stoja na platforme socialistického realizmu, pritom mu však živelné i premyslene podsúvajú zmysel doktríny, dezinterpretujú jeho vývinovú dialektiku, zveličujú jednotlivé chyby, omyly, prechodné tendencie a kladú ich tak proti jeho racionálnej ideovo-estetickej podstate, ako aj proti existujúcemu živému literárnemu procesu“.¹⁰ Jemnejšie to vyjadril Viliam Marčok, ktorý v súvislosti s praxou socialistického realizmu hovorí o problémoch a vývinových komplikáciách v minulosti, ktorých spoznanie „by malo byť impulzom k ďalšej teoretickej aktivite a k ctižiadosti vytvoriť teoreticky koherentný systém“.¹¹ Táto tendencia k voľnému rozširovaniu hraníc socialistického realizmu ako všeobecne platnej metódy je dobre viditeľná napríklad aj v sérii kritických diskusií v *Romboide* nad dobovou prozaickou produkciou osemdesiatych rokov, kde viacerí kritici v snahe obhájiť publikačný priestor pre inovatívnych prozaikov interpretujú ich umelecký projekt ako kompatibilný s metódou socialistického realizmu, hoci to z dnešného hľadiska vyznieva absurdne (D. Dušek a iní). Toto literárnokritické simulakrum dosiahlo v osemdesiatych rokoch 20. storočia značné rozmery. V tomto zmysle možno na otázku, či bol socialistický realizmus na Slovensku záväzný až do konca režimu v roku 1989, odpovedať z pozície dnešného literárneho historika nezaťaženého osobnou angažovanosťou v skúmanom období rovnako dobre áno aj nie, ba zdá sa, že tie výroky môžu byť pravdivé práve a jedine vo svojej konjunkcii, teda *áno a nie*. V oficiálnej literárnej prevádzke sa od neho nedalo dištancovať, ani voči nemu vystúpiť, ale socialistický realizmus ako pojem bolo zároveň možné koncom osemdesiatych rokov tak „naťahovať“ a rozširovať, že sa stal vyprázdneným simulakrom, keďže ním tzv. nedogmatická kritika označovala aj diela, ktorým chýbali základné znaky socialistického realizmu, ako napr. zosilnený ideologický rozmer literárneho diela, stránickosť či triedny pohľad na svet.

Na druhej strane takáto literárnokritická komunikačná prax v normalizačných rokoch prispievala k postupnému rozširovaniu „diskurzívneho spektra“, ako o dobových diskusiách organizovaných Zväzom slovenských spisovateľov v *Romboide* píše Peter Zajac.¹² Základným rámcom tejto praxe je *obojstranné* predstieranie odborného charakteru komunikácie, jej evidentná simulatívnosť až simulakrálnosť (tu chápaná baudrillardovsky ako „odtrhnutie“ pojmov od objektov reprezentácie). Deje sa to pri rešpektovaní základných vonkajších, formálnych charakteristík zvolených odborných žánrov (v našom prípade expertíza a stanovisko dotknutej strany k expertíze), teda využívaním citácií, odkazov na vedecké authority, odbornej literatúry aj prameňov a zároveň evidentným vecným a hodnotovým vyprázdnením týchto textov, ktoré svojím zacyklením akoby reagovali aj spoluvytvárali kolaps verejného života ako takého.

Celkom na záver sa krátko vyjadrím k otázke autorstva expertízneho posudku: Konkrétne autorstvo síce pre rekonštrukciu dobových nástrojov kontroly literárnej prevádzky

¹⁰ PEŤKO, Valér: Ofenzívnosť socialistického realizmu. In: *Program a tvorba. Štúdie o socialistickom realizme*. Zostavil Dalimír Hajko. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1989, s. 39.

¹¹ MARČOK, Viliam: *Socialistický realizmus dnes*. Bratislava : Tatran, 1985, s. 229.

¹² ZAJAC, Peter: Kritické diskusie osemdesiatych rokov na pôde Zväzu slovenských spisovateľov: Prípád Náprstok. In: *Slovenská literatúra*, roč. 60, 2013, č. 5, s. 397 – 400.

nie je podstatné, ale nie je ani celkom zanedbateľné. V kontexte dobovej produkcie o teórii socialistického realizmu vidím viaceré argumentačné a tematické paralely medzi *Expertíznym posudkom* (prelom rokov 1986 a 1987) a štúdiou Valéra Peťku Ofenzívnosť socialistického realizmu (knižne 1989 v zborníku *Program a tvorba. Štúdie o socialistickom realizme*). Peťkova štúdia síce priamo nekomentuje konkrétnosti z kauzy *Romboid* a magický realizmus, ale rieši veľmi podobnou dikciou rovnaký okruh problémov (dôležitý je tu pojem ofenzívnosti ako nástroja na výraznejšie presadzovanie sa socialistického realizmu v umeleckej a kritickej praxi). Navyše vzhľadom na dobové vydavateľské a knižtlačiarске lehoty ide o dva texty, ktoré sú si aj z časového hľadiska bezprostredne blízke. Ďalším spoločným motívom je rovnaké zacielenie oboch textov na literárnu kritiku, teóriu a publicistiku a ich vzťah k socialistickému realizmu – teda „kritika kritiky“ z ideologicky konzervatívnej pozície.

V úvode štúdie V. Peťko ponúka aj rozlíšenie dvoch prevládajúcich názorov na socialistický realizmus 1. marxistický historizmus, 2. „názory, ktoré formálne stoja na platforme socialistického realizmu, pritom mu však živelné i premyslene podsúvajú zmysel doktríny, dezinterpretujú jeho vývinovú dialektiku, zveličujú jednotlivé chyby, omyly, prechodné tendencie a kladú ich tak proti jeho racionálnej ideovo-estetickému podstate, ako aj proti existujúcemu živému literárnemu procesu“.¹³ – Táto formulácia plne zodpovedá spôsobu, akým by asi autor expertízy mohol chápať protiargumentáciu redakcie *Romboidu* voči svojmu posudku.

Ďalej sú v štúdii sformulované niektoré postuláty, ako napr. naliehavá potreba rozvíjať bojovnú koncepciu socialistického realizmu,¹⁴ v rámci ktorých sa anonymný posudok zjavne pohybuje: autor kritizuje tú časť slovenskej literárnej teórie a kritiky, ktorá bazíruje na tzv. „literárnosti“, teda sa sústreďuje na estetickú stránku literatúry. V. Peťko odkazuje aj na sovietskeho teoretika D. F. Markova, ktorý sa spomína v redakčnej odpovedi na expertízny posudok, ako autora koncepcie socialistického realizmu ako otvoreného systému, a upozorňuje na možnosť devalvácie takéhoto liberálneho prístupu. Za správne chápanie socialistického realizmu treba podľa V. Peťka opakovane bojovať, to je hlavná úloha pre kritiku, teóriu a publicistiku.

Cieľom tejto štúdie však nebolo určiť autora *Expertízneho posudku*..., ale na konkrétnom prípade z dobovej literárnej prevádzky ukázať, že aj koncom osemdesiatych rokov pôsobili v slovenskej literatúre výrazne dogmatické a konzervatívne prúdy zotrúvajúce na rigidnej obhajobe socialistického realizmu ako jedinej dobovo prípustnej umeleckej metódy. Obhajoba voči nim bola síce možná a aj účinná v reálnej umeleckej tvorbe, nie však už v literárnokritických textoch publikovaných v oficiálnych periodikách. Voči socialistickému realizmu nebolo možné na oficiálnom fóre otvorene argumentačne vystúpiť až do roku 1989.

Štúdia vznikla v rámci kolektívneho grantového projektu VEGA č. 2-0123-13 *Kapitoly z dejín slovenskej literárnej kritiky II (od začiatku 70. do záveru 80. rokov 20. storočia)*. Vedúci riešiteľ Mgr. Vladimír Barborík, CSc.

¹³ PETKO, Valér: Ofenzívnosť socialistického realizmu. In: *Program a tvorba. Štúdie o socialistickom realizme*. Zostavil Dalimír Hajko. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1989, s. 39.

¹⁴ Tamže, s. 40.

PRAMENE

- Archív časopisu *Romboid* (Asociácia organizácií spisovateľov Slovenska)
Expertízny posudok o deštrukcii pojatia socialistického realizmu v súčasnej slovenskej literárnej kritike, 1987.
In: *Romboid*, roč. 50, 2015, č. 4, s. 74 – 83.
Vyjadrenie k expertíznemu posudku o deštrukcii pojatia socialistického realizmu v súčasnej slovenskej literárnej kritike. In: *Romboid*, roč. 50, 2015, č. 5 – 6, s. 88 – 104.

LITERATÚRA

- BARBORÍK, Vladimír: Náčrt premien slovenskej literárnej kritiky od polovice 60. do začiatku 70. rokov. In: *Slovenská literatúra*, roč. 62, 2015, č. 2, s. 96 – 114.
BARBORÍK, Vladimír: Náčrt premien slovenskej literárnej kritiky od polovice 60. do začiatku 70. rokov (Dokončenie). In: *Slovenská literatúra*, roč. 62, 2015, č. 4, s. 306 – 318.
BAUDRILLARD, Jean: *Simulacra and Simulation*. Translated by Sheila Faria Glaser. Ann Arbor : The University of Michigan Press, 1994.
ČERVENÁK, Andrej: *Socialistický realizmus v diskusii*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1983.
Genéza slovenskej socialistickej literatúry. Zborník štúdií a článkov. Zostavil Ján Brezina. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1972.
HOCHÉL, Igor: Ako som čítal Romboid, písal doň i robil ho. In: *Romboid*, roč. 50, 2015, č. 7 – 8, s. 31 – 35.
KOVÁČIK, Marián: Milí priatelia. In: *Romboid*, roč. 22, 1987, č. 1, s. 2.
MARČOK, Viliam: *Socialistický realizmus dnes*. Bratislava : Tatran, 1985.
OKÁLI, Daniel: *O prekonávaní krízy v našej literatúre 1971 – 1976*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1981.
PETERKA, Josef: *Teoretické otázky rozvoje socialistického realismu*. Praha : Československý spisovateľ, 1986.
PEŤKO, Valér: Ofenzívnosť socialistického realizmu. In: *Program a tvorba. Štúdie o socialistickej realizme*. Zostavil Dalimír Hajko. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1989, s. 39 – 47.
ZAJAC, Peter: Kritické diskusie osemdesiatych rokov na pôde Zväzu slovenských spisovateľov: Prípád Náprstok. In: *Slovenská literatúra*, roč. 60, 2013, č. 5, s. 397 – 408.

Mgr. Radoslav Passia, Ph.D.
Ústav slovenskej literatúry SAV
Konventná 13
811 03 Bratislava
SR
e-mail: rpassia@gmail.com